РОЗДІЛ І

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА. КОНСТИТУЦІЙНЕ ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК: 342.4

DOI: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2019-69-4-10-16>

Беліченко Олександра Валентинівна,
аспірант

*(Навчально-науковий інститут права, психології
та інноваційної освіти, Національний університет
«Львівська політехніка», м. Львів)*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9423-0488>

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА ВЧЕНИМИ КИЇВСЬКОЇ ІСТОРИКО- ЮРИДИЧНОЇ ШКОЛИ

Статтю присвячено висвітленню поглядів видатних вітчизняних учених – членів Київської історико-правової школи XIX століття – на особливості розвитку та формування процесуального права як складової політико-правової системи на різних етапах розвитку й еволюції української спільноти.

Ключові слова: історико-юридична школа; кримінальний процес; цивільний процес; суд; судочинство.

Постановка проблеми. На сьогодні однією з найцікавіших та одночасно малодослідженою в сучасному історико-правовому полі є правнича думка вітчизняних учених XIX – поч. XX століття. Незважаючи на те, що останнім часом пожвавився інтерес до вивчення окресленої проблематики, чимало її аспектів залишаються поза увагою правознавців і потребують більш детального аналізу. Це стосується вивчення історії університетської історико-правової думки на теренах України взагалі та поглядів учених на процесуальне право в історичному зрізі, зокрема. Особливу значущість тут мають праці правників Київської історико-юридичної школи, котрі є не лише джерелом знань про особливості функціонування процесуального права на українських землях, але й ґрунтовною розвідкою, яка доводить цілісність розвитку вітчизняної правової системи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На превеликий жаль, сьогодення констатує, що роль університетської науки дореволюційної Росії, зокрема вчених Київського університету, у дослідженні історії права, особливо такої її складової, як процесуальне право, є однією з найменш вивчених. Кількість наукових праць, що демонструють вивчення саме цього аспекту окресленої проблематики, є досить обмеженою. Частково у своїх монографічних роботах цієї теми торкалися такі вчені, як П. С. Березін, О. М. Ковальчук; у дисертаційному дослідженні – Л. Г. Заблоцька; а також у наукових статтях – Т. І. Бондарук, С. М. Мельник, І. С. Гриценко. Проте перелічені наукові праці не дають підстави стверджувати, що проведено системний комплексний аналіз рівня досліджень і генези процесуального права членами Київської історико-правової школи.

Метою дослідження є аналіз наукового доробку, з'ясування поглядів на конкретні аспекти процесуального права в його історичному зрізі та використання методологічного підґрунтя вченими Київської історико-юридичної школи.

Виклад основного матеріалу. Вагомий внесок у дослідження генези процесуального права зробив один із засновників Київської історико-юридичної школи М. Ф. Владимирський-Буданов. У ґрунтовній праці з історії вітчизняного права «Обзор истории русского права» він окремо присвячує цілий розділ дослідженню як процесуального права загалом, так і взаємодії судоустрою та судочинства в різні історичні періоди його діяльності. [1, с. 9]. На думку вченого, у добу Київської Русі державними органами, на які покладалися функції судів та судочинства, виступали князь (його судова влада розповсюджувалася на всі землі, а поза межами його резиденції він здійснював судочинство особисто через проїжджий суд або через постійних чиновників (посадники, тіуни), що діяли від його імені), бояри (судили самостійно, замінюючи княжий суд, або ж разом із князем), а також віче, яке могло збиратися паралельно з проведенням судових розглядів князя чи бояр [1, с. 705–706].

Як вважає автор, процес у ті часи був змагальний та складався з таких стадій: 1) установлення процесуальних сторін; 2) ведення судового розгляду; 3) виконання судових постанов чи рішень. Процесуальні сторони йменувалися «позивачами» чи «суперниками», адже між ними намагалися не робити ніякої різниці, поки не буде доведена чиясь провина. Тогочасні джерела права не фіксують такого елемента судового процесу, як посередництво. Учений дійшов висновку, що держава не виступала позивачем у судових справах, через що не було диференціації між цивільним і кримінальним процесами. Проте держава могла допомагати приватному позивачеві в переслідуванні обвинуваченого, покласти ці обов'язки на общину чи взагалі могла втручатись у процес, зокрема заборонити потерпілому відпускати злочинця, відповідно до мирової, без покарання [1, с. 709–710].

М. Ф. Владимирський-Буданов підкреслював, що, відповідно до статей «Руської правди», суд відбувався у вигляді змагальності процесуальних сторін перед суддею, котрий визначав правдивість та силу доказів, що використовувались як засоби захисту сторін. [1, с. 716]. У своїй праці історик розглядав інститут свідків (послухи та видоки) з двох сторін: з одного боку, видами були особи, що стали свідками злочину, а послухами – особи, що свідчили із чуток; з іншого боку, видом був простий свідок у прямому сенсі цього слова, а послухом був пособник, на якого «посилалися» сторони. Згодом у «Руській правді» ці два поняття змішалися: і видоки, і послухи починають відігравати однакову роль послухів, причому відбувається взаємозаміна цих понять. На думку вченого, найкращим доказом того, що послухи були не просто свідками, є той факт, що закон вимагав їхню відповідну кількість у різних справах (у справах про особисті образи потрібні були по два послухи від сторони) [1, с. 717].

Процес у давню епоху, як вважав учений, починався, проводився з ініціативи та закінчувався прийняттям рішень самих сторін. Рішення суду спочатку було усним, проте згодом видавалось у вигляді грамот: правої (якщо суд відбувся) та безсудної (сторона обвинувачена у зв'язку з неявкою) [1, с. 725].

Однодумець М. Ф. Владимирського-Буданова та співзасновник школи Ф. І. Леонтович більше уваги приділяв дослідженню литовсько-руського права. На його думку, рада великих князів литовських, яка згодом стала адміністративним органом, брала участь в управлінні литовською державою та відігравала важливу роль у тогочасному судочинстві. До початку XV століття боярська дума чи рада не мала статусу окремої установи, і суддями виступали великі чи удільні князі, хоча коли справа стосувалася важливих державних інтересів та дотримання принципу народної «старини», то могли залучатися для поради «кращі люди» – місцеві бояри чи інше класове населення, що користувалося повагою у князів [2, с. 131–132].

Учений, аналізуючи різноманітні судові акти, довів, що великий князь литовський Казимир Ягеллончик разом із панами-радою вирішував у судовому порядку найважливіші питання, що стосувалися поземельної шляхти чи ті справи, які потребували особливого розслідування, а також авторитетного роз'яснення. Князь разом зі своїми панами-радою виносили вироки, які зачіпали інтереси панів, шляхти, міщан, а також стосовно службових зловживань місцевими урядовцями. Сам господар без своєї ради міг судити лише справи стосовно майнових та боргових відносин господарських осіб, які підпадали під господарську юрисдикцію. Також такому «судовому союзу» могли надходити в апеляційному порядку справи від обласних судів. Якщо, наприклад, скарга включала багато аспектів чи князь був зайнятий іншими справами, то він міг доручити одному чи кільком панам з ради попередньо дослідити матеріали справи або провести розслідування на місці (земельні спори), зробити звіт стосовно справи та виступити з ним перед господарем та панами радними для подальшого вирішення [2, с. 283]. Окрім апеляційних справ, обов'язково розглядалися цим союзом найважливіші справи з вотчинних питань та образи честі й доброго імені окремих шляхтичів. Ці справи розглядалися тільки князем із панами-радою першочергово у відведених законом чотири терміни.

Розглянувши коло суб'єктів у судовому процесі, автор з'ясував, що князь із радою могли розглядати справи не лише стосовно шляхтичів, а й інших соціальних прошарків населення. Важливими для розгляду вважалися справи, що стосувалися скарг населення окремих адміністративно-територіальних одиниць на свавілля та зловживання владою місцевих старост або чиновників [2, с. 287].

Учений стверджував, що документи та акти Великого князівства Литовського свідчать про наділення однаковими компетенціями копних та вервних судів [4, с. 164]. Судді до вервного суду обирали з «добрих людей» територіальною громадою-вервом. Вервні судді були незалежними, їхня діяльність відбувалася без втручання посадових осіб: вони вирішували справи та карали винних на власний розсуд. Вирок такого суду найчастіше виконував сам потерпілий, адже громада під час процесу дозволяла чи забороняла потерпілому здійснити розправу над злочинцем [4, с. 205]. Цей суд істотно відрізнявся від князівського суду динамічністю та меншою формальністю [4, с. 187–188].

Ф. Леонтович висунув теорію про існування двох видів копних судів: селянських та шляхетських. Бувало, що шляхтичі збиралися на копні суди для вирішення земельних спорів без селянства [5, с. 44, 48]. Про зібрання копи у важливих земельних справах сповіщав місцевий підкоморій своїми листами [3, с. 103].

Відомий історик та теоретик права Г. В. Демченко розглядав у процесуальному праві такий інститут народного представництва в суді, як «добрі люди», чи «судні мужі» [6, с. 1]. В актах копних судів XVI ст. неодноразово згадується про сторонніх «добрих людей», що повинні перебувати на копі [6, с. 5]. На думку вченого, такий порядок судочинства вже встановлено давно: десятиці могли судити разом із цими «добрими людьми», а в деяких випадках виступати в ролі цих людей. Отже, це представництво в суді було визнано давнім судовим звичаєм у XVI ст. [6, с. 6].

Оскільки тогочасний судовий процес здійснювався в усній формі, то основними повноваженнями зазначеної інституції було підтвердження дійсності судового процесу та істинності рішень. Окрім того, «добрі люди» були знавцями права, судових порядків та звичаїв, допомагали судити, оцінювати та приймати рішення. Вони ставали найважливішими помічниками судді [6, с. 16]. Учений дійшов висновку, що «добрі люди» були представниками інтересів однієї зі сторін, вони виступали в ролі довірених чи уповноважених помічників, тобто були активними учасниками під час судового розгляду. «Добрі люди» – не лише представники сторін, вони водночас є представниками народу, в їхній особі місцеве населення має досвідчених, довірених «мужів», на чий авторитет можна покластися, чия думка відіграє роль у суспільстві [6, с. 20–21].

Г. В. Демченко відзначав, що давня форма вирішень судових спорів носила характер цивільного договору між позивачем та відповідачем, договірний характер проникав дуже глибоко в судочинство тієї доби. Постать судді відгравала дуже важливу роль у судочинстві, адже внаслідок відсутності чітких норм права сторони довіряли судді та його думці, це був наріжний камінь у судовому процесі [6, с. 17].

Дослідник звернув увагу на те, що в «Руській правді» ніде не зазначено про прямі вимоги проведення суду перед суддею та «добрими людьми». Проте, проаналізувавши її статті, він зробив висновок, що процес завжди відбувався та розвивався у присутності сторонніх осіб. Він стверджує, що, по-перше, люди вказували, ловили та видавали обвинуваченого; по-друге, у присутності людей позивач викликав на суд відповідача; по-третє, вони допомагали виконанню вироків; по-четверте, у деяких випадках самі несли відповідальність замість чи з обвинуваченим; по-п'яте, люди є необхідними свідками під час укладення договору сторонами у спірній справі. Люди виконують самостійну роль, що має важливе значення, тому науковець вважає, що вони самі чинять суд [6, с. 25–26].

Відомий історик права М. О. Максимейко у своїй праці «Опыт критического исследования Русской Правды» відзначає, що друга редакція «Руської правди» приділяє особливу увагу особі князя, який, зокрема, наділений судовою владою, без його дозволу не можна було притягнути до відповідальності чи піддати тортурам, на його користь надходили кримінальні штрафи. У «Руській правді» також згадується про судове мито, яке сплачується княжим чиновникам – мечникам [7, с. 23–24]. Князь відіграє основну роль у судочинстві: він заміняє общину, що колись попередньо здійснювала суд [7, с. 48].

Науковець дослідив, що суд та судочинство в окремих князівствах провадив не князь, а його намісник разом із помічниками. Констатується, що поруч із княжою намісницькою судовою владою були також церковні, земські, приватні (третейські) судові органи. Ця судова влада могла належати архієпископу, його наміснику й ключнику, посаднику та тисяцькому, а також судовим засідателям та приставам, виборчій колегії доповідачів та іншим суддям, що свідчить про невичерпний перелік осіб судового процесу [7, с. 24–25].

Аналізуючи Коротку «Руську правду», М. О. Максимейко зауважує, що п'ятнадцята стаття розкриває повноваження представників такої інституції, як 12 свідків, за допомогою яких потерпіла сторона доводить наявність збитків, заподіяних зникненням речей [7, с. 30–31].

Автором розгорнуто охарактеризовано сутність юридичного поняття «звід», котре виражалося через процедуру послідовного звернення покупців холопа до його продавців. Якщо у особи знайдуть украденого холопа, а він стверджуватиме, що законно його придбав, то потрібно тоді звертатися до продавця, а відтак можна дійти й до третього продавця [8, с. 31–32].

Деякі вчені Київської історико-юридичної школи у своїх дослідженнях висвітлювали питання ведення судочинства в часи перебування українських земель у складі Великого князівства Литовського, поміж них виокремимо І. О. Малиновського та М. М. Ясинського.

Професор І. О. Малиновський, дослідивши Литовські статuti у трьох редакціях, визначив, що подання кримінальних позовів за загальними правилами здійснювалося приватними особами. Цей давній порядок переслідування злочинців був актуальним під час розгляду справ у приватноправовому аспекті. Хоча були й винятки: переслідуванням особливо важливих злочинців займалися посадові особи в разі відсутності приватних обвинувачів (чоловік убиває дружину чи навпаки, родичі чи діти відмовляються від кримінального переслідування винних). Кримінальне переслідування осіб, що уникли суду чи покарання, здійснювалося тоді посадовими особами без приватних обвинувачів. Завданням кримінальних судів було розкриття злочинів та покарання винних; з урахуванням приватноправового характеру злочину основною метою було відновлення порушених інтересів осіб. Згідно з Литовськими статутами, невинний потерпілий повинен бути винагороджений за свої страждання [9, с. 12–14].

І. О. Малиновський довів, що смертної кари можна було уникнути за таких умов, як викуп винного в потерпілого, «випрошення» винного друзями чи гостями, а також у випадку, коли сам потерпілий пожаліє злочинця. Також гвалтівник міг урятуватися від смертної кари, якщо жертва захоче вийти за нього заміж, або ображений чоловік міг пробачити дружину, яка погодилася на своє викрадення іншими особами [9, с. 15–16].

Виклик до процесуальних сторін суду, як стверджував учений, здійснювався через вручення повістки або позову. Як правило, їх вручав возний. Неявка до суду по обвинуваченню могла каратися залежно від тяжкості вчиненого злочину: незначні злочини могли розглядатися заочно, без винного; якщо злочини були більш тяжкого характеру, тоді до обвинуваченого могли застосувати різного виду покарання (наприклад, виволання) [10, с. 34–35].

І. О. Малиновський доводить, що в ті часи починає функціонувати така інституція, як адвокатура: шляхтич для захисту своїх інтересів міг до суду взяти із собою шістьох своїх приятелів або адвоката (прокуратора). Прокуратору могли пред'явити дисциплінарні стягнення за дії, що нашкодили інтересам його клієнтові (наприклад, за надання суду фальшивого документа прокуратор-шляхтич позбавлявся честі, а особа нешляхетного походження – життя через смертну кару) [10, с. 35].

Досліджуючи Литовські статuti, автор звертає увагу на нове ставлення до поняття «злочин». Законодавець вимагає покарання для винного за особливо тяжкі вчинені ним злочини. Політичний злочинець ніяк не міг уникнути покарання. Смертну кару застосовували до жінко- чи чоловіківбивці, а також до тих, хто намовив християнина змінити віру [9, с. 16–17].

І. О. Малиновський також виділив інквізиційний аспект Литовських статутів, який полягав у тому, що іноді злочинця могли не знайти або ж злочин був не доведений, проте можна було притягнути до відповідальності осіб, які брали участь у пошуку злочинця. Якщо буде доведена вина таких осіб, то вони могли бути страчені, піддаватися тортурам чи зобов'язані сплачувати «шкоду» потерпілому. Тортури в ті часи розглядалися не як покарання, а як судовий засіб досягнення мети [10, с. 37].

Академік М. М. Ясинський зазначав, що у Литовсько-Руській державі господарським судом є суд великого князя, який реалізує свої повноваження та інтереси за допомогою такого інституту. Причому вчений, на противагу поглядам М. Ф. Владимирського-Буданова, відокремлює судову інстанцію на чолі з панами-радою від суду господаря. Також історик виділяє асесорський суд, що виконує самостійну роль суду на основі делегованих князем йому повноважень. Комісарський суд збирався спеціально для вирішення однієї конкретної справи (найчастіше – земські позови), а ще існував маршалківський суд, який функціонував на отриманих маршалком від князя повноваженнях у сфері судочинства [11, с. 103].

Великий князь підкреслював свої можливості чинити правосуддя всюди, на будь-якому місці, задовольняючи інтереси кожного, хто шукає правосуддя в ньому. Здійснення судочинства він вважав не тільки своїм правом, але й прямим обов'язком [12, с. 5].

Княжий суд мав назву суду господарського, або ж суду перед обличчям господарським, а рішення такого суду називалися вироками господарськими і, на переконання вченого, до введення трибуналу він був найвищим судовим органом із дуже широким спектром повноважень. М. М. Ясинський також стверджував, що литовсько-руські господарські суди відрізнялися від польських королівських судів своїм складом та різноманітністю форм [12, с. 19–20].

Суд панів-ради, на думку дослідника, є повноцінною судовою інстанцією сенаторів, що чинить судочинство та стає найвищою судовою ланкою за відсутності князя. Судові рішення цієї інстанції можна було оскаржувати перед князем [12, с. 25].

Литовський статут 1529 року надавав місцевим сеймам, а згодом і загальному сеймові судові функції. М. М. Ясинський убачав це позитивним, адже на цих сеймах головною була пани-рада, їхні засідання часто збігалися з приїздом господаря [11, с. 104].

Науковець підкреслив, що до утворення трибуналу були апеляції чи «відкликання», які не були заявами сторін щодо незадовільного рішення, а виступали лише скаргами на суддю про винесення ним недобросовісного та неправильного рішення [12, с. 146].

Відбувся переворот у судовому процесі: був утворений трибунал, що складався з виборних від шляхетства, а очільник держави вже не брав участі в судочинстві цього органу [13, с. 41].

На думку М. Ясинського, у кінці XVI століття, за зразком та формою Коронного трибуналу Польщі, виникає Литовський трибунал, який складався тільки з представників шляхетського стану та був найвищою апеляційною установою [12, с. 250].

Висновки. Київська історико-юридична школа займала важливе місце в тогочасній історико-правовій науці Росії і була провідною у вивченні історії вітчизняного процесуального права. Ученим вдалося за допомогою історико-порівняльного методу глибоко розробити історико-правові проблеми зазначеної галузі права на різних етапах його функціонування. Це дає можливість відтворити відносно цілісну картину генези розвитку процесуального права на території українських земель упродовж багатьох століть. Особливої уваги заслуговує аналіз органічного поєднання власних правових засад із рецепцією інших правових джерел.

Викладене дозволяє стверджувати, що праці вчених Київської історико-юридичної школи стали своєрідною платформою для подальшого вивчення генези оригінального вітчизняного процесуального права.

Список використаних джерел

1. Бондарук Т. І. Західноруське право: дослідження і дослідники / відп. ред. І. Б. Усенко. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. 2000. 160 с.
2. Владимирский-Буданов М. Ф. Обзор истории русского права. Москва : Издательский дом «Территория будущего», 2005. 800 с.
3. Владимирский-Буданов М. Ф. Разбор сочинения М. Н. Ясинского «Главный литовский трибунал, его происхождение, организация и компетенция. Вып. 1 : Происхождение Главного литовского трибунала». Санкт-Петербург : Типография Императорской Академии наук, 1904. 58 с.
4. Демченко Г. В. Из истории судоустройства в древней России. Варшава : Типография Варшавского учебного округа, 1909. 63 с.
5. Леонтович Ф. И. Областные суды в Великом княжестве Литовском / *Журнал Министерства юстиции*. Санкт-Петербург, 1910. № 10. С.85–128.
6. Леонтович Ф. Крестьяне Юго-Западной России по Литовскому праву XV и XVI столетий. Киев, 1863. С. 88.
7. Леонтович Ф. Русская Правда и Литовский Статут в видах настоятельной необходимости включить литовское законодательство в круг истории русского права / редкол. : Ю. С. Шемшученко и др. / *Антологія української юридичної думки*. Київ, 2002. Т. 2. Історія держави і права України : Руська Правда. С. 155–223.
8. Леонтович Ф. И. Рада великих князей литовских / *Журнал Министерства народного просвещения*. Санкт-Петербург, 1907. № 9. С. 122–178; № 10. С. 273–331.
9. Максимейко М. Інтерполяції в тексті поширеної Руської правди / *Праці Комісії для вивчення історії західно-руського та українського права*. Київ : з друк. УАН. Вип. 6. 1929. 527 с.
10. Максимейко Н. А. Опыт критического исследования Русской Правды: Выпуск первый. Краткая редакция / Императорский университет Св. Владимира. Харьков : Типография и Литография М. Зильбербергъ и С-въ. Донець-Захаржевская ул., д. № 6, 1914. 217 с.
11. Малиновский И. Ф. Учение о преступлении по Литовскому статуту / *Университетские известия*. Киев : Типография Императорского университета Св. Владимира. 1894. № 8. С. 1–51.
12. Попелюшко В. А. Вопросы судопроизводства в работе И. Малиновского «Учение о преступлении по Литовскому статуту». *Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції «Малиновські читання»* (м. Острог, 16–17 листопада 2012 року). Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2012. С. 35–37.
13. Ясинский М. Н. Главный литовский трибунал, его происхождение, организация и компетенция. Киев : Типография Н. А. Гирич, 1901. Вып. 1. 260 с.

Беличенко Александра Валентиновна,

аспирант

(Учебно-научный институт права, психологии и инновационного образования, Национальный университет «Львовская политехника», г. Львов)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9423-0488>

ИССЛЕДОВАНИЕ ПРОЦЕССУАЛЬНОГО ПРАВА УЧЁНЫМИ КИЕВСКОЙ ИСТОРИКО-ЮРИДИЧЕСКОЙ ШКОЛЫ

Статья освещает взгляды известных отечественных учёных – членов Киевской историко-правовой школы XIX века – на особенности развития и формирования процессуального права как составляющей политико-правовой системы на разных этапах развития и эволюции украинского сообщества.

Ключевые слова: историко-юридическая школа; уголовный процесс; гражданский процесс; суд; судопроизводство.

Belichenko Oleksandra,

graduate student

(Educational and Scientific Institute of Law, Psychology and Innovative Education, Lviv Polytechnic National University, Lviv)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9423-0488>

PROCEDURAL LAW RESEARCH OF THE SCIENTISTS OF KYIV HISTORY AND LAW SCHOOL

The article reveals the views of outstanding domestic scientists - the members of the Kyiv History and Law School of the 19th century on the features of the development and formation of procedural law as a component of the political and legal system at different stages of growth and evolution of the Ukrainian community. A significant contribution to the research of the genesis of Ukrainian procedural law by one of the founders of the Kyiv History and Law School M.F. Vladymyr-Budanov is analyzed in this paper. The scientist demonstrates in his works the peculiarities of the functioning of the courts as one of the parts of the legal system at that time. The author describes the stages of procedure; he considers the process was a competitive one where such an important institution as mediation was used. The like-minded person of M.F. Vladymyr-Budanov and the co-founder of the school I. Leontovych discloses the essence of the court process and litigation of Lithuanian-Russian law in his scientific studies. The researcher shows the peculiarities of functioning and competence of some judicial institutions in a unified judicial hierarchy. The well-known historian and theorist of law G.V. Demchenko describes the institute of representations in court proceedings in the procedural law of the XVI century, and he also researches the features of separate procedural actions in different editions of Ruska Pravda. The Professor I. Malynovskyi points to a private legal character of a judicial process under the Lithuanian Statutes in his studies of the litigation features. According to the scientist, such an important institution of litigation, as the bar, began to emerge in the Lithuanian-Russian period. The academician M. Yasynskyi suggests his own special view on the judicial system of Lithuanian-Russian state.

Key words: Historical School of Law; Criminal procedure; Civil procedure; court; proceeding.

Надійшла до редколегії 05.12.2019